

T. van der Heiden
HCO, Den Haag

1 Ontkenning of herkenning? In ieder geval een verkenning!

Er zijn van die woorden die je met enige aarzeling hanteert. 'Neger', 'religieuze sekte', 'homo' en 'fascisme' zijn woorden, die om uiteenlopende redenen een emotionele lading hebben gekregen. Je probeert het gebruik ervan te vermijden of je kiest een milder klinkend synoniem van het woord. Eventueel wijk je uit naar een omschrijving. 'Afhaker' is zo'n beladen woord in het onderwijs. We gebruiken het liever niet omdat 'afhaken' niet mag, niet kan en niet zou moeten gebeuren. Toch gebeurt het dagelijks. 'Een leerling die onvoldoende van de reguliere lessen met de groep, ook niet bij extra instructie, oppikt en waarvoor het geen zin heeft mee te blijven doen met het lesaanbod dat past bij de andere leerlingen in de groep.' Een dergelijke leerling heeft, gezien zijn mogelijkheden, een apart of alternatief programma nodig dat aansluit bij zijn vaardigheidsniveau. In het algemeen gaat het om leerlingen die uitkomen op het E-niveau bij het leerlingvolgsysteem van het Cito. In plaats van deze leerlingen als afhakers in het onderwijs te betitelen, kiezen we minder beladen woorden, zoals bijvoorbeeld: 'omgaan met verschillen'. De onderwijspraktijk vraagt begeleiders om hulp bij het omgaan met verschillen en dus hulp bij onderwijs aan (potentiële) afhakers. Kunnen we deze vragen negeren of zijn er werkelijke oplossingen voorhanden? De netwerkdag voor begeleiders op 12 november 2004 bij het CED in Rotterdam stond in het teken van 'afhakers'.

2 Keuzen maken voor de minder goede rekenaars

Mag je volstaan met eindniveau groep 6 aan het eind van de basisschool? Je moet in ieder geval heldere keuzen maken, zo luidt de stelling van S. Huitema, een van de inleiders op de dag. Hij legt dit ook aan leerkrachten voor in zijn eigen praktijk. Hij vraagt hen kritisch naar het

eigen onderwijs te kijken en zich te realiseren dat niet ieder kind hetzelfde is. Voor de hand ligt het kiezen van de eenvoudigste opgaven uit de methode. Leerlingen komen dan in speciale programma's. Dit lost echter maar een deel van het probleem op. Deze programma's zijn vaak alleen geschikt voor kinderen die slechts 'een beetje afhaken'. Volgens Huitema is een meer fundamentele discussie nodig, waarin vragen naar voren komen als: 'Welke maten zouden minder goede rekenaars in het meetonderwijs moeten kennen?' En ook: 'Hoe maak je als school dergelijke keuzen?'

3 Zijn leerkrachten tevreden met de discussie?

De keus wordt door de school gemaakt, maar leerkrachten laten zich hierin, volgens Huitema, leiden door de eisen die het vervolgonderwijs stelt. Welke van de opgaven vinden leerkrachten zelf haalbaar (en belangrijk) voor de minder goede rekenaars? En waarom vinden zij dat?

De meeste begeleiders zien het belang van het gezamenlijk starten van een leerproces met een bruikbare context. Als dat lukt, maken alle leerlingen kennis met het nieuwe onderwerp. Dan volgt in het algemeen een periode waarin het nieuwe wordt doordacht en geoefend. En dat is niet altijd eenvoudig en roept de vraag op of er ook opgaven zijn die met een kleine aanpassing in aanmerking zouden komen om aan minder goede rekenaars voor te leggen.

De aanwezige begeleiders willen zwakke rekenaars in ieder geval voorbereiden op het functioneren in de maatschappij en voor het vervolgonderwijs, in veel gevallen het VMBO. Dan moet het onderwijs bijvoorbeeld leiden tot het verwerven van basale kennis van procenten. 'Maar', zo vroegen enkele aanwezigen zich af, 'kunnen leerkrachten voldoende overweg met dit rekenen in de praktijk? Weten zij aan te sluiten bij wat het VMBO de leerlingen te bieden heeft? In sommige vormen van het VMBO wordt bijvoorbeeld in de eerste twee jaren soms niets meer met breuken gedaan.'

Maar betekent dit dat de breuken uit het lesprogramma

van de basisschool moet worden geschrapt? Dat lijkt een drastische keuze. Kennismaken met breuken is voor veel leerlingen interessant. Dan ligt het voor de hand dat je als leerkracht alles aan de orde stelt. Maar ook dan moet er gekozen worden. Schoolbegeleiders vragen zich af welke keuzen dat zouden zijn, en hoe leerkrachten kunnen worden begeleid bij het maken van deze moeilijke keuzen.

De suggestie komt naar voren om de beperking te zoeken in de veelheid van strategieën voor het aanpakken van opgaven. De leerkracht zou dan met collega's moeten afstemmen welke aanpakken in het onderwijs wel aan de orde komen en welke niet. Dat kan evenwel bezwaarlijk zijn, omdat het maar de vraag is of de gekozen strategieën aansluiten bij de voorkeuren van leerlingen. En wat te doen als een van de leerlingen spontaan een andere strategie kiest, waarvan snel duidelijk is dat die voor alle leerlingen soelaas biedt? Deze discussie over strategie-keuzen mondt als vanzelf uit in een gesprek over hoofd-rekenen. Enkele begeleiders vinden het aanbod in methoden voor de zwakste rekenaars niet adequaat. Het is allemaal te veel en leerlingen overzien de aangeboden handige aanpakken nauwelijks.

Een van de aanwezigen poneert dit in de volgende stelling: 'Er zit voor deze leerlingen niet meer in'.

Met een dergelijke stellingname houdt alles op. Hoewel de moeilijkheden groot zijn, mag een leerkracht niet bij de pakken neer gaan zitten. Hij moet zoeken naar geschikte manieren om zijn onderwijs aan te passen aan zwakke rekenaars. Dit kan op veel manieren gebeuren. Als de getallen in de opgaven iets worden veranderd, kunnen deze vaak aanzienlijk worden vereenvoudigd. Leerkrachten kunnen ook genoeg nemen met globale of schattende antwoorden. Verder kunnen zwakke rekenaars vaak goed meedoen bij projecttaken en ook waar rijkere contexten het onderwerp van gesprek zijn. Dit biedt ruimte om onderwerpen naar voren te brengen die leerlingen hard nodig hebben bij het functioneren in de maatschappij, zoals procenten en kommagetallen.

4 Leerkrachtgebonden tijd om een zinvol alternatief te kunnen aanbieden

De hoeveelheid leerkrachtgebonden tijd die nodig is om met name voor zwakkere rekenaars een zinvol aanbod te kunnen bieden, hangt van veel zaken af. De mogelijkheden van scholen om extra hulp en aandacht te organiseren, verschillen enorm. Een van de aanwezige schoolbegeleiders noemt het voorbeeld van een school waar afhakers uit de groepen 5, 6 en 7 drie keer per week gezamenlijk rekenen onder leiding van twee gespecialiseerde leerkrachten, en waarbij de materialen zijn afgestemd op de mogelijkheden van die leerlingen. Dit rekenuur ver-

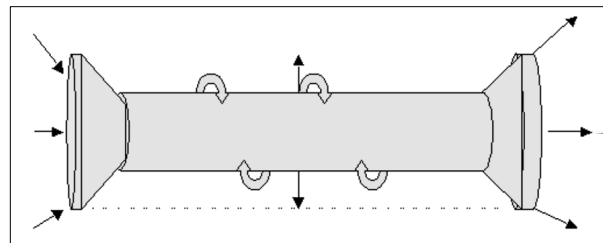
sterkt de motivatie van kinderen. Op veel scholen is de mogelijkheid om zwakke leerlingen extra hulp te geven beperkt. Er wordt hulp geboden wanneer andere leerlingen zelfstandig aan het werk zijn. Dit hoeft niet slecht te zijn. Belangrijk is volgens de aanwezige schoolbegeleiders, dat alle kinderen succes kunnen ervaren. Dit gebeurt vooral als er kortetermijn doelen worden opgesteld en de leerlingen zien dat ze die binnen afzienbare tijd kunnen halen.

In het gesprek komen ook andere mogelijkheden naar voren om de zwakste rekenaars extra aandacht te geven. Een 'externe leerkracht' zou de groep bijvoorbeeld over kunnen nemen, zodat de leerkracht zelf de afhaker kan helpen. Dit lijkt het beste, want hij of zij weet immers het meest van het kind. Een andere mogelijkheid is het inzetten van kinderen als tutor voor extra hulp. Ook brengt men naar voren dat het goed kan zijn leerlingen de mogelijkheid te geven om tijdens een spreekuur van de IB-er of RT-er met rekenvragen te komen.

Echter, al deze vormen van extra aandacht voor zwakke rekenaars buiten de eigen groep, roepen ook vragen op. Is er bijvoorbeeld wel voldoende mogelijkheid tot reflectie, wat juist voor deze leerlingen van zoveel belang is? We moeten ons afvragen of met de geboden hulp voldoende instructie- en reflectiemomenten ingepland kunnen worden. Reflectie en *feedback* zou bij afhakers zoveel mogelijk nog dezelfde dag gerealiseerd moeten worden, vinden de schoolbegeleiders. Het liefst kort na de werkzaamheden, samen met een snelle *feedback* op fouten.

5 Omgaan met verschillen

'Omgaan met verschillen' tussen leerlingen betekent dat de leerkracht keuzen moet maken en het is de taak van de schoolbegeleider hem daarbij te helpen. Die keuzen moeten recht doen aan verschillende routes die leerlingen door de basisschool kunnen volgen. In groep 1 mogen er allerlei niveaus zijn en hetzelfde geldt aan het eind van de basisschool. Leerlingen uit groep 8 gaan naar verschillende typen scholen voor voortgezet onderwijs. Veel acties in de tussenliggende jaren zijn er echter op gericht dat kinderen allemaal hetzelfde krijgen aangeboden. A. Noteboom hanteert het model van de buis om deze situatie te verhelderen (fig.1).

figuur 1: een buis waar alle leerlingen doorgevoerd worden

Kinderen die in alle opzichten verschillen komen acht jaar in hetzelfde keurslijf, om na die tijd verschillende kanten op te gaan. Zij voert aan dat dit ook te maken heeft met overtuigingen van leerkrachten als:

- alle kinderen moeten gelijk behandeld worden;
- alle kinderen moeten hetzelfde bereiken;
- je doet kinderen te kort als je de een minder aanbiedt dan de ander;
- ik plaats kinderen in een uitzonderingspositie;
- kinderen loslaten betekent dat ik faal;
- ik ben verantwoordelijk voor het leren van kinderen;
- methoden hebben keuzen gemaakt; wie ben ik om dat anders te doen?

In onderwijs dat uitgaat van verschillen, bestaan afhakers helemaal niet, zo brengt Noteboom naar voren. Het is van belang om ook aan overtuigingen van leerkrachten te werken. Maar schoolbegeleiders constateren in hun dagelijks werk dat leerkrachten gebukt gaan onder een zware werkdruk en ervan overtuigd zijn dat het niet allemaal kan. Alleen wanneer je daar oog voor hebt kun je helpen bij het veranderen van deze overtuigingen. Ook hier spelen succeservaringen een rol: de leerkracht moet succes ervaren bij het waarderen van verschillen tussen kinderen.

Ondersteuning en begeleiding kan dan bestaan uit het samen zoeken naar mogelijkheden om de verschillen te waarderen om te zoeken naar alternatieven in het onderwijsaanbod, zoals:

- kinderen laten meedoen met een andere groep;
- ze te laten werken in de eigen groep met leerstof uit een eerder leerjaar;
- ze te laten werken uit alternatieve programma's, zoals 'Maatwerk' of 'Vlot';
- ze te laten werken aan alternatieve activiteiten gericht op zelfredzaamheid;

- samen met de leerlingen terug te bladeren in de methode, waarbij er wordt gezocht naar waar het mis ging.

6 Heroverwegingen en nieuwe overtuigingen

Voor de schoolbegeleiders passeerden deze dag zinnige overwegingen. Er werden echter ook vragen opgeroepen. Deze zijn voor scholen werkelijke problemen en vragen om krachtige ondersteuning. Een degelijke begeleiding zou moeten beginnen bij de vraag of de school wil werken vanuit het idee recht te doen aan verschillen tussen leerlingen en deze wil honoreren.

Een volgende stap zou kunnen zijn na te gaan of leerkrachten in staat zijn leersprongen te formuleren. Kan en wil men werken met een basistraject van de meest noodzakelijke minimale leerstof vanaf groep 6, waarbij de eigen reken- wiskundemethode als basis fungeert? Is het te overwegen om voor bepaalde leerlingen een passend programma vanaf het begin van de basisschool te bieden? En hoe belangrijk is de rol van de orthopedagoog en vakdidacticus bij deze overwegingen?

Deze netwerkdag liet zien hoe belangrijk het is de leerkracht mede verantwoordelijk te maken voor het samenstellen van het onderwijsprogramma voor rekenen-wiskunde van de eigen school. Het zorgvuldig omgaan met afhakers is een teamproces dat de inhoud van het rekenwiskundeonderwijs centraal stelt. Het vindt haar vervolg in de werkzaamheden van de intern begeleider, remedial teacher en vooral van de groepsleerkracht in school.

Zo zijn de rekenbegeleiders in drie lagen in de school actief. Met het team, met de interne begeleiding en met de groepsleerkracht om te helpen voorkomen dat afhakers ontstaan en leerlingen dit predikaat krijgen.